

47. savjetovanje hrvatskih arhivista *Dostupnost arhivskoga gradiva*

Vinkovci, 22.-24. listopada 2014.

U organizaciji Hrvatskoga arhivističkog društva u Vinkovcima od 22. do 24. listopada 2014. godine održano je 47. savjetovanje hrvatskih arhivista u hotelu Slavonija. Savjetovanju su nazočili i na njemu sudjelovali članovi hrvatske arhivističke zajednice kao i gosti i sudionici iz susjednih zemalja te gosti i sudionici iz struka srodnih arhivističkoj, kao što su spisovodstvena, knjižničarska te dokumentaristička.

Uvodno izlaganje dala je ravnateljica Hrvatskoga državnog arhiva. Predsjednik Hrvatskoga arhivističkog društva (HAD) Dražen Kušen osvrnuo se na 60. obljetnicu HAD-a i 20. obljetnicu naziva pod kojim ovo Društvo djeluje. Društvo je u proteklom razdoblju živjelo kroz sve mijene društvenog i političkog uređenja. Tako se u 1970-im godinama organizacijski prilagodilo tadašnjem delegatskom sustavu, pa su njegove podružnice bile pretvorene u društva delegatskim načelom zastupana u Savezu društava arhivskih radnika Hrvatske i preko njega u Savezu arhivskih radnika Jugoslavije. U okviru Saveza su i tada djelovale sekcije kao i danas, osim što su te sekcije imale nešto drugačija područja djelatnosti. Od 1992. do 1994. godine, sa stvaranjem samostalne i neovisne Republike Hrvatske, Savez društava arhivskih radnika Hrvatske transformirao se u jedinstveno Hrvatsko arhivističko društvo. Ipak, unatoč svim organizacijskim promjenama kao i promjenama u stavljanju naglasaka na pojedine aspekte struke, HAD se svih ovih 60 godina bavio istom problematikom. Radio je na donošenju relevantnog arhivskog zakonodavstva u Hrvatskoj, na unapređivanju struke, na oblikovanju politike zaštite i čuvanja arhivskoga gradiva kao i na popularizaciji rada arhiva te suradnji s ostalim stručnjacima u kulturi. Uređivao je položaj i obrazovanje arhivista, organizirao je stručna savjetovanja i kongrese, pripremao je i objavljivao stručnu literaturu i, napokon, djelovao je humanitarno. Povodom obljetnice odano je priznanje pretходnicima današnjih članova HAD-a i njihovoj viziji i energiji. Pritom su dodijeljene zahvalnice Državnomu arhivu u Zagrebu, kao ustanovi u čijem je prostoru osnovano Društvo te Državnomu arhivu u Rijeci, gdje su na izvanrednoj skupštini 1993. udareni temelji današnjemu ustroju i nazivu HAD-a te Hrvatskomu državnomu arhivu, u čijim se prostorima nalazi sjedište Društva, i Ministarstvu kulture RH koje redovito prati rad Društva i dodjeljuje sredstva iz proračuna. Izražena je i posebna zahvalnost predsjednicima Društva u razdoblju od 1993. do 2013. godine. To su bili Miljenko Pandžić, Jozo Ivanović, Ivana Prgin i Deana Kovačec.

Savjetovanje je počelo izlaganjem Joze Ivanovića, pomoćnika ravnateljice HDA za arhivsku djelatnost. Ivanović se na maestralni način i utemeljenošću u široko zasnovanoj stručnoj i znanstvenoj literaturi pozabavio pravom na informacije i ekonomijom podataka. Upoznao nas je s pojmom *big data*, što je definirao kao osobito veliku količinu podataka, koja prelazi kapacitet uobičajenih alata za

pohranu i upravljanje podacima. Podsjetio je da nismo prvi put u povijesti u srazu s golemom količinom podataka. Opterećenost s *big data* nastala je već krajem 15. i početkom 16. stoljeća. U razdoblju od 1455. do 1500. godine, kao posljedica izuma tiskarskog stroja, nastalo je oko 20 milijuna primjeraka knjiga. Time je stvoreno tržište za knjige i za informacije. Žalio se tada Erazmo Roterdamski na loše i šund knjige, koje nastaju kao rezultat jagme nakladnika za brzom zaradom. Žalio se i Miguel Cervantes u svom čuvenom *Don Quijoteu*. Ako se vratimo u stari Rim, procjenjuje se da je u njemu bilo tržište za knjige od kojih sto tisuća čitatelja. Petronije u *Satirikonu* govori o lošem ukusu u tim vremenima. Ivanović nam govori o novom skoku na tržištu tiskovina krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Danas smo došli u situaciju da na podacima počiva proizvodnja velikog dijela vrijednosti koje imamo. Posao s *big data* vrijedi već nekoliko tisuća milijardi dolara. Predviđa se da će do 2019. godine biti ukupno 40.000 *exabytea* podataka. Naravno, u svemu tome glavnu ulogu imaju digitalno pohranjene i korištene informacije. Procjena je da 2013. godine digitalne informacije čine već 98% svih globalno pohranjenih informacija.

Osim velike, nezamislive količine podataka danas se susrećemo i s raznolikošću i slabom strukturiranošću ili nestrukturiranošću mnoštva podataka. Međutim, i tomu problemu se, izgleda, staje na kraj. Naime, tehnologije velikih količina podataka uspijevaju svojim analitičkim alatima izvući vrijednost iz masovne obrade.

Ivanović nas prvo upoznaje s dobrim vijestima. Optimisti su duboko uvjereni da će poslovanje podacima otvarati nova radna mjesta. Za ilustraciju, jedna studija navodi da će velike količine podataka pridonijeti rastu BDP-a u Europskoj uniji od oko 1,9% do 2020. godine. Isto tako je ustanovljeno da je Google pratio epidemiju gripe 2009. godine bolje nego javni zdravstveni sustav. To je učinio analizom golemog broja pojmova u pretraživanju i testiranjem velikog broja algoritama. Kao vrhunac može se navesti to da *big data* optimisti računaju sa smrću znanosti, barem onakve znanosti kakvu mi danas poznajemo. Oni predviđaju da znanstvenici više neće morati konstruirati hipoteze i modele i testirati ih eksperimentima zasnovanim na podacima ili na primjerima, nego će moći rudariti cjelokupni skup podataka koji se odnosi na njihovo istraživanje i tako pronaći obrasce koji otkrivaju učinke. Dakle, znanstveni zaključci bez daljnjeg eksperimentiranja.

Da oblaci na horizontu ne bi bili samo bijeli, pobrinuli su se *big data* pesimisti. Ono što je na Internetu, ostaje na Internetu. Naime, glavni problem takve monstruozne količine podataka, prvenstveno u digitalnom obliku, jest pitanje privatnosti i zaštite osobnih podataka. Jesmo li već u orvelijanskom svijetu, to Ivanović nije rekao. Složenu problematiku privatnosti i zaštite osobnih podataka predstavio je u drugom dijelu svog predavanja, koristeći se pritom brojnom literaturom većinom pravničke provenijencije, iz engleskog govornog područja. Kao osnovnu podjelu u pravničkom tretiranju koncepta privatnosti označio je onu koja

smatra da se pravo na privatnost zapravo svodi na druga prava. Drugi pristup, prozvan „distinktivistički“ ili „koherentistički“ smatra da je koncept privatnosti nešto posebno i vrijedno samostalne brige i razvoja. Ivanović nas je na primjerima poučio kako su nejasne i zamučene granice između javnog i privatnog. Kao jedno od mogućih rješenja iz literature naveo je da bi se pitanje osobnih podataka moglo urediti kao pitanje vlasništva. Dakle, kao što smo po politici Margaret Thatcher svi postali trgovci na tržnici, tako bismo mogli trgovati i vlastitim osobnim podatcima. Ivanović nas je upozorio da je takva monetizacija osobnih podataka već dugo na djelu. Čim smo na Googleu, Facebooku ili koristimo mobilni telefon, već je obavljeno trgovanje i razmjena. Mi smo određenoj korporaciji dali svoje podatke, a ona nam je zauzvrat dala nešto. No, Ivanović nam skreće pažnju na neravnotežu po kojoj korporacija u toj razmjeni uvijek stoji u povoljnijem položaju. Drugim riječima, čekamo nekog novog Marxa, Marxa koji će ponuditi kritiku kapitalizma i rješenje koje neće voditi u utopiju i isključivi oslonac na tu, tako nepouzdanu, ljudsku dobrotu.

Ana Garić, Marta Mihaljević i Hrvoje Stančić s Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu napravili su predavanje na temu *Usklađenost hrvatske arhivske prakse s načelima pristupa arhivskome gradivu Međunarodnog arhivskog vijeća*. Autori su se prvo pozabavili zakonima i tekstovima koji se bave dostupnošću arhivskoga gradiva. Našlo se tu mjesta za Preporuku br. R (2000) 13 Odbora ministara Vijeća Europe zemljama članicama, o europskoj politici o dostupnosti arhivskoga gradiva iz 2000. godine. Našlo se mjesta i za domaće arhivsko zakonodavstvo i za konstataciju da ne postoji posebna definicija „dostupnosti arhivskoga gradiva“. Našlo se mjesta i za Pravilnik o uvjetima smještaja, opreme, zaštite i obrade arhivskoga gradiva, broju i strukturi stručnog osoblja arhiva (Narodne novine 65/2004). Ups!... Taj pravilnik kaže da arhivska čitaonica ne smije biti otvorena manje od sedam sati dnevno. Koristeći se javnim podatcima, odnosno podatcima na mrežnim stranicama državnih arhiva u RH, ustanovili su da mrežne stranice ukupno 14 arhiva od njih 19 navode podatke o radnom vremenu čitaonica, pa su prema tome izračunali prosjek. Za ponedjeljak je to prosječno radno vrijeme čitaonica 6,03 sati. Za utorak vrijedi isto. U srijedu čitaonice rade 6,85 sati, a u četvrtak 6,46 sati. I, hvala Bogu, petak je – u petak čitaonice rade u prosjeku 6,06 sati. Iz tako nedužne analize, a riječ je o usporednoj analizi hrvatske arhivske prakse s Načelima pristupa arhivskome gradivu, autori su otkrili još ponešto. Osim već dobro poznate kolizije u zakonodavstvu, gdje bi, valjda, Zakon o arhivskom gradivu i arhivima kao neka vrsta *lex specialisa* trebao u ponašanju arhiva imati prednost pred zakonima o zaštiti osobnih podataka i o tajnosti podataka, načelo 4 koje kaže da ograničenja pristupa moraju biti jasna i imati istaknuto vrijeme trajanja dovodi u sukob arhivski zakon i Zakon o pravu na pristup informacijama. Otkriveno je i da načelo 6 sa svojim inzistiranjem da žrtve teških povreda međunarodnog prava imaju pristup gradivu koje je od interesa za njihov slučaj nije zastupljeno u hrvatskoj arhivskoj praksi. Naime, zaštita ljudskih prava nije u arhivskom zakonu dovoljna za ostvarenje prijevremene dostupnosti arhiv-

skoga gradiva. Načelo 8 koje promovira interese osoba s posebnim potrebama i nepismenih osoba isto tako nije formalno riješeno u arhivima RH. Dakle, ako nepismena osoba ili osoba koja ne zna jezik i pismo određenih dokumenata želi korist od tih dokumenata, onda joj se u arhivima RH uglavnom savjetuje da nađe osobu ili osobe koje će čitati te dokumente za nju. Ali, nije li i organizacija posla u arhivima i opseg posla za koji oni, uostalom, dobivaju sredstva od države, takav da čini prepreku pomaganju osobama s posebnim potrebama i/ili nepismenim osobama. Načelo 9 stavlja arhivske djelatnike u posebno odgovoran položaj. Oni bi, naime, trebali imati pristup gradivu koje nije dostupno za javnost. S druge strane, hrvatski Zakon o tajnosti podataka priječi pristup klasificiranim podacima svima onima koji nemaju sigurnosni certifikat. I konačno, načelo 10 afirmira arhiviste kao stručnjake koji sudjeluju u postupku donošenja odluka u vezi s pristupom. Autori su otkrili da je to u sadašnjoj situaciji samo lijepa želja. U zaključku su autori naveli kakva bi se sve poboljšanja, vezano uz analizu, mogla provesti u arhivima RH.

Aleksandra Horvat s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu govorila je o nekim autorsko-pravnim pitanjima vezanim uz dostupnost gradiva u baštinskim ustanovama. Naime, s digitalizacijom knjižnog i arhivskog gradiva počeli su se usložnjavati problemi vezani uz autorska prava, primjerice, na neobjavljene rukopise ili djela. Privatno kopiranje, dakle kada korisnik u arhivskoj čitaonici kopira gradivo, odnosno bavi se znanstvenim radom, jesu bile desetljećima i stoljećima iznimke od kojih su živjele znanstvene knjižnice i arhivi. Danas, međutim, pravo kopiranja, korištenja, drugim riječima autorska i srodna prava moramo osvijestiti i o njima razmišljati strateški. Direktiva Europske unije iz 2001. o nekim aspektima autorskog prava i srodnih prava u informacijskom društvu je kamen međaš. Udruge za kolektivno ostvarivanje prava koje štite prava autora nastajale su u Europi u 1970-im godinama. Kakva je njihova uloga u zaštiti autorskih prava na djela čuvana u knjižnicama i arhivima? Ona je postala jasna od 2012. godine kada je Europska unija dopustila arhivima, knjižnicama i sličnim neprofitnim ustanovama da mogu digitalizirati i time učiniti javnima djela siročad, dakle ona djela za koje se ne zna tko su im autori. Potrebno je samo, da bi se ostvarilo to pravo, prije objavljivanja provesti pažljivu potragu za autorom. I zato su tu udruge za kolektivno ostvarivanje prava važne. One mogu pomoći u toj potrazi. Zaključno, potrebno će biti usvajati i realizirati smjernice o korištenju gradiva u knjižnicama i arhivima, jer veliko povećanje pristupa gradivu omogućeno novim tehnologijama znači i povećanu odgovornost stručnjaka u baštinskim ustanovama.

Diana Mikšić iz Odsjeka za suvremeno gradivo Hrvatskoga državnog arhiva (HDA) je iznijela izlaganje s nazivom *Postupanje s klasificiranim zapisima središnjih državnih tijela socijalističkoga razdoblja u Hrvatskom državnom arhivu – regulativa i praksa*. Izvijestila je da problem klasificiranih zapisa u prethodnim razdobljima, kada su se donosili arhivski zakoni (1962., 1965. i 1978. godine) nije ni postojao. Tada je, naime, HDA imao dokumentaciju iz ranijih povijesnih razdob-

lja. Ako je i držao nešto gradiva iz tadašnjeg socijalističkog razdoblja, odluke o uvjetima korištenja tog gradiva donosile su se u sporazumu sa stvarateljima ili prema mišljenjima Arhivskog savjeta. Isto tako, gradivo Saveza komunista Hrvatske i nižih organizacijskih jedinica SKH bilo je izuzeto iz nadležnosti arhivske službe. Gradivo socijalističkih organa unutarnjih poslova i obrane bilo je također izuzeto iz nadležnosti arhivske službe. U međuvremenu se, ipak, puno toga promijenilo. Riječ je o tome da danas u HDA postoji preko 40 arhivskih fondova koji obuhvaćaju gradivo tijela djelatnih od 1945. do 2000-tih godina. Količina tog gradiva isto tako nije zanemariva. U domeni zakonodavstva stupio je na snagu Zakon o informacijskoj sigurnosti 2007. godine. On utvrđuje sigurnosne promjene, fizičku sigurnost, i u kombinaciji s novim Zakonom o tajnosti podataka iz 2007. stavio je HDA pred nove izazove. Važna je sljedeća konstatacija Diane Mikšić: „Kada je zakonodavac RH donosio propise vezane uz sigurnosni sustav i tajnost podataka, zacijelo nije posve uzeo u obzir problematiku pristupa arhivskom gradivu koje se čuva u arhivima. Danas je to vidljivo pri pokušaju da se odredbe ZTP-a (Zakona o tajnosti podataka, nap.a.) primijene u praksi i u radu arhiva“ (str. 101). Budući da se u arhivima čuvaju objedinjeno klasificirani i neklasificirani zapisi, HDA je 2009. izrazio svoje mišljenje da izdvajanje klasificiranih spisa iz predmeta nije prihvatljivo. HDA je kao rješenje predložio skupnu deklasifikaciju. U dogovoru i praksi došlo se do kompromisnog rješenja, kojim su arhivski zakon i Zakon o tajnosti podataka amalgamirani. Za gradivo koje je označeno stupnjem tajnosti i koje nije starije od 50 godina odlučeno je da će se tražiti deklasifikacija od vlasnika podataka sadržanih u tom gradivu. Tko su vlasnici podataka? To su pravni sljednici tijela koja su klasificirala podatke. Primjerice, arhivski fond HR-HDA-310. Komisija za odnose s vjerskim zajednicama Izvršnog vijeća Sabora Socijalističke Republike Hrvatske je nastao djelatnošću jedne komisije koja je bila pod nadležnošću Izvršnog vijeća Sabora SRH, prednika Vlade RH. Dakle, Vlada RH obavlja deklasifikaciju zapisa tog fonda. Prošle godine je postupak deklasifikacije usustavljen i institucionaliziran. Naime, u svibnju 2014. Vlada RH donijela je Odluku o osnivanju Povjerenstva za sređivanje arhivskog gradiva od posebnog nacionalnog interesa i postupanje po zahtjevima za uvid u njegovo korištenje. Autorica zaključuje da je zasada pojedinačno razmatranje dokumentacije za deklasifikaciju doseg koji smo ostvarili i koji bi, da bi se više izišlo u susret javnomu interesu, trebalo zakonski usavršiti.

Vendi Ganza Marušić iz Državnog arhiva u Splitu je na primjeru autorskih prava na filmove Ivana Martinca (1938.-2005.) prikazala problematiku kojom se bavi Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima u praksi. Nakon njegove smrti Državni arhiv u Splitu je prema nalogu tadašnje ravnateljice preuzeo njegove filmove. Međutim, on nije imao djece pa se nije znalo tko je naslijedio njegova autorska prava. Arhiv je ustanovio da je njegova sestra 2006. postala nasljednica autorskih prava. Ona, međutim, nije članica Društva hrvatskih filmskih redatelja pa, slijedom toga, Državni arhiv u Splitu ni danas ne može javno prikazivati Ma-

rtinčeve filmove. Autorica se zaključno zauzela da se arhivski stručnjaci obrazuju u području intelektualnog vlasništva.

Dario Mlinarević iz Državnog arhiva u Osijeku naslovio je svoj rad *Njemački zakonski okvir prava na pristup informacijama i dostupnosti arhivskoga gradiva*. Upoznao nas je s jednom činjenicom iz svoje biografije, relevantnom za tu temu. Proveo je oko pola svoga dosadašnjeg života u Njemačkoj. Odmah na početku istaknuo je kako Njemačka baš i nije neki primjer kada je riječ o pravu na pristup informacijama. Njemačka je savezna zemlja, dakle federacija. Pa ipak, ni njezine pojedine savezne zemlje nisu donijele svoje vlastite zakone o slobodnom pristupu informacijama puno prije razine cijele zemlje. Tako je savezna republika Brandenburg usvojila zakon takve tematike 1998. godine, Berlin 1999., a još devet saveznih republika donijelo je vlastite zakone do 2009. godine. Za Njemačku kao federaciju donesen je Zakon o slobodnom pristupu informacijama 2006. godine. Zakon je poznat po skraćenici IFG i, kao što u svakoj pravnoj saveznoj državi vrijedi, on se odnosi samo na savezna tijela javne uprave. Zanimljivo je da Bavarska još uopće nije usvojila svoj zakon iz navedenog područja. Kada je riječ o saveznom zakonu, on, slično kao i u hrvatskom primjeru, navodi iznimke od pravila. Te su iznimke zaštita interesa vanjske i unutarnje sigurnosti (nešto poput našeg roka od 50 godina nedostupnosti za podatke od interesa za nacionalnu sigurnost), zaštita u procesu donošenja odluka (uostalom, i kod nas se u proces izrade odluka u području zakonodavstva građani ne mogu miješati), zaštita osobnih podataka (gdje se provodi slični test razmjernosti kao i u Hrvatskoj) te, napokon, zaštita intelektualnog vlasništva i poslovnih tajni.

Autor nam je iznio i vrlo zanimljivu napomenu da Njemačka, unatoč velikoj tradiciji u mnogim područjima ljudske djelatnosti, ima još mlado arhivsko zakonodavstvo. Savezni arhivski zakon donesen je tek 1988. godine. I, slično kao i u Hrvatskoj, između dva savezna zakona postoji napeti odnos. No, što je najvažnije, autor je prateći stanje u zemlji uočio da od vremena uvođenja Zakona o slobodnom pristupu informacijama postoji jedna tiha revolucija kojoj je za cilj da se završi s tajnovitošću koja vlada u tijelima javne uprave. Nijemcima je sve važnije da zahtijevaju informacije od svoje uprave, i sve se manje zadovoljavaju s odbijenicama u tom slučaju. Kao primjer naveo je saveznu republiku Hamburg, zemlju koja bi mogla označiti njemački put u budućnost. Tamo je 2012. godine donesen Zakon o transparentnosti, dosad najradikalniji protuotrov službenoj tajni na njemačkoj teritoriji. Hoće li se cijela zemlja razvijati u tom smjeru, ostaje da se vidi.

Erika Žilić-Vincetić pročitala je izlaganje Karoline Ražov iz Državnog arhiva u Zadru o pravu na pristup informacijama i dostupnosti arhivskog gradiva u drugoj velikoj europskoj zemlji, Francuskoj. Zemlja koja ima nacionalni arhiv otvoren za javnost, barem načelno, još od 1794. godine sigurno ima veliko iskustvo u toj problematici. Autorica nam je ukratko prikazala uspone i padove u otvorenosti kako francuskih arhiva, tako i tijela javne uprave prema građanima. Kao kamen međaš označila je Zakon o pravu na pristup administrativnim dokumentima

donesen u Francuskoj 1978. godine. Tim je zakonom oformljena Komisija za pristup administrativnim dokumentima, moćno oružje u rukama javnosti. I, što je još važnije, Francuska je u isto vrijeme, početkom 1979. godine, donijela i novi arhivski zakon. U ta dva zakona usklađeni su pojmovi administrativnog dokumenta i javnog arhivskog gradiva. Puno finijom iznijansiranošću u zakonskim tekstovima postignut je pun učinak i kvalitetna primjena zakona. Ražov je napravila usporedbu s hrvatskom situacijom i zaključila da nas čeka još dosta posla.

Izet Šabotić s Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli i Omer Zulić iz Arhiva Tuzlanskog kantona Tuzla upoznali su nas s činjenicom da je na nivou Bosne i Hercegovine još 2000. godine donesen Zakon o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini. Naravno, sam zakon i njegova primjena mogu se potpuno razilaziti. Kao najvažniji problem na terenu, u Tuzlanskom kantonu, uočena je potreba za školovanjem spisovoditelja i arhivara u pisarnicama i pismohranama pravnih osoba koje predaju ili će predavati arhivsko gradivo Arhivu Tuzlanskog kantona. Zato je 2007. godine organiziran okrugli stol Arhiva Tuzlanskog kantona (TK) i Društva arhivskih zaposlenika TK na temu dostupnosti gradiva. Na njemu se iskristaliziralo mišljenje da spomenuti zakon nije zaživio u dovoljnoj mjeri, a kao jedan od problema istaknuta je nedovoljna stručnost referentata. Stoga već nekoliko godina arhivistička zajednica u TK na terenu pomaže kako bi se razvijala spisovodstvena struka i omogućavala primjena Zakona o slobodi pristupa informacijama u BiH.

Ana Holjevac Tuković iz Hrvatskoga memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata iznijela je svoje poteškoće glede dostupnosti arhivskoga gradiva iz Domovinskog rata. Iako je dobila sigurnosni certifikat Središnje obavještajne agencije (SOA) za korištenje fondova tijela javne vlasti RH iz 1990-tih godina, ipak je bilo potrebno specificirati koje točno dokumente želi dobiti na uvid. To nije bila u mogućnosti jer nije imala uvid u obavjesna pomagala za dotične fondove. Zahtjev je predala 2012. godine, i on je još na čekanju. Snašla se na način da je određeno potrebno gradivo našla na digitalnom arhivu Ujedinjenih naroda. To isto gradivo, klasificirano izvješće, Vlada RH joj nije htjela dati na uvid. Stoga je zaključila da je loše što institucije ne provode periodičnu procjenu potrebe za deklasifikacijom dokumenata.

Nadovezujući se na temu koju je otvorio na 4. kongresu hrvatskih arhivista u Opatiji 2013. godine, Dragan Matić, sada član slovenskog parlamenta, poslao je svoj rad o drugom referendumu o arhivskom zakonu u Republici Sloveniji. Matić je podsjetio da je donedavni arhivski zakon u Sloveniji, onaj iz 2006. godine, štutio osobne podatke sadržane u javnom arhivskom gradivu (poznati članak 65). U tom istom članku Zakon je proglasio i dostupnost gradiva obavještajnih službi komunističkog režima, ALI – uz zaštitu osjetljivih osobnih podataka osoba nad kojima su te obavještajne službe provodile izvide i radnje. Matić je izričito ustanovio da je istovjetnost definicije osjetljivih osobnih podataka u arhivskom zakonu i Zakonu o zaštiti osobnih podataka zapravo disfunkcionalna.

Jer, arhiv mora davati na korištenje velike količine gradiva u kojima se osjetljivi osobni podatci, kao što su nečija politička uvjerenja, naprosto ne mogu prikriti. Što da se radi? Arhiv Republike Slovenije (RS) je, koristeći se mišljenjem Arhivske komisije, od jeseni 2011. do proljeća 2012. godine provodio anonimizaciju osjetljivih osobnih podataka. Tada je novoformirana vlada Janeza Janše postavila ravnatelja koji je odredio da Arhiv RS više neće provoditi anonimizaciju, nego će gradivo biti dostupno svim korisnicima, a potpisivanje izjave o zaštiti osobnih podataka bit će dovoljna brana kompromitaciji pojedinaca u javnosti otkrivanjem njihovih tajni. Matic kaže da je ta odluka nezakonita. Kaže i to da je ravnatelj u siječnju 2013. shvatio da je njegova odluka iz prošle godine bila pogrešna, pa je propisao novi napatok temeljem kojeg su osobni podatci u gradivu Službe državne sigurnosti opet postali nedostupni. Je li to prosvjetljenje ravnatelja bilo uzrokovano nekom novom političkom situacijom, to nije rečeno. Daljnji razvoj događaja bio je takav da je Janšina stranka SDS opet 2014. uspjela sazvati referendum o noveli arhivskog zakona. SDS je bila protiv anonimizacije osobnih podataka kao i protiv toga da se osobni podatci žrtava i pripadnika obavještajne službe komunističkog režima jednako štite. Slabi odaziv uzrokovao je neuspjeh referenduma. No, Maticu ni najnovije zakonsko rješenje nije oslobodeno proturječnosti i stvara mu dojam da se u Sloveniji još ne zna kako bi se donosilo i provodilo arhivsko zakonodavstvo.

Melita Rončević iz Državnog arhiva u Osijeku u svom se radu osvrnula na opravdanost ograničene dostupnosti arhivskoga gradiva pravosudnih tijela. Autorica je najprije ukratko prikazala zakonske propise o korištenju gradiva. Zatim je ilustrirala probleme koji se nalaze u korištenju arhivskih fondova HR-DAOS-140. Općinski (Kotarski) sud u Osijeku (1945-1990); 1945-1972, HR-DAOS-136. Okružni sud u Osijeku (1945-1990); 1945-1959, HR-DAOS-707. Sud za zaštitu nacionalne časti Osijek (1945); 1945 i HR-DAOS-146. Okružno javno tužilaštvo Osijek (1945-1990); 1945-1974. Naime, mnoštvo osobnih podataka, pa i osjetljivih osobnih podataka, može se pronaći u navedenim fondovima. Oni traže i posebno postupanje sa zahtjevima korisnika. U Državnom arhivu u Osijeku to su riješili na taj način da su izradili posebni obrazac u kojem korisnici navode koje osobne podatke traže kao i svrhu korištenja. Po završenoj proceduri korisnici često dobivaju preslike dokumenata na kojima su imena ostalih osoba, onih koja nisu od interesa za dotičnog korisnika, učinjena nevidljivima. Dva su zakona, Zakon o pravima bivših političkih zatvorenika i Zakon o naknadi za imovinu oduzetu za vrijeme jugoslavenske komunističke vladavine učinili to da se u razdoblju od 1995. do 2000. godine jako povećao broj zahtjeva za korištenje gradiva pravosudnih tijela. Tako je Državni arhiv u Osijeku obogatio svoje znanje i praksu i naučio se bolje postupati s osobnim podacima.

Nikica Barić iz Hrvatskoga instituta za povijest izložio je svoj rad pod nazivom *O nekim iskustvima istraživanja arhivskoga gradiva za proučavanje hrvatske povijesti 20. stoljeća*. Barić je ustanovio da arhivskoga gradiva o NDH ima u Hrvatskom državnom arhivu sasvim dovoljno, i da je dostupno istraživačima.

Ukazao je na jednu anomaliju kada je riječ o arhivskom gradivu koje se odnosi na Domovinski rat. Gradivo Republike Srpske Krajine (RSK) je, prvenstveno zahvaljujući Hrvatskomu memorijalno-dokumentacijskomu centru Domovinskog rata dostupno istraživačima i širokoj javnosti, a to uglavnom nije slučaj s gradivom Republike Hrvatske u tom razdoblju. Štoviše, danas je gradivo RSK dostupnije u puno većoj količini pa se Barić zapitao ne bi li se izgubio u golemoj količini arhivskih izvora da je danas u obvezi da piše doktorsku disertaciju o pobuni Srba u Hrvatskoj 1990.-1995. godine. Zaključio je da, po njegovu mišljenju, danas mnogi povjesničari rade obratno od onoga kako bi trebalo raditi. Primjenjuju nove metodologije, ali su pritom previše zaokupljeni paradigmama i modelima koje žele primijeniti na arhivsko gradivo. Pravi način je taj da se prvo obradi dostatna količina arhivskoga gradiva koja će time potvrditi ili opovrgnuti pojedini model.

Vrlo zanimljivo predavanje iznijela je Snježana Ivanović, načelnica Odsjeka za moderno gradivo HDA. Naziv predavanja je *Sredenost arhivskih fondova i zbirki kao preduvjet dostupnosti*. Latila se podataka o sredenosti arhivskih fondova i zbirki HDA iz Izvješća koje taj arhiv svake tri godine mora dostavljati Državnomu zavodu za statistiku. Prema izvješću iz 2008., od nešto više od 24.000 d/m gradiva HDA 38% je bilo nesredeno. Sljedeće izvješće, ono iz 2011. godine, pokazalo je da je od ukupno 26.000 d/m gradiva oko 44% bilo nesredeno. No, gledajući pobliže, iz izvješća izviru razne nelogičnosti. Primjerice, za godinu 2008. bilo je navedeno za vlastelinske, obiteljske i osobne fondove da ih ima u ukupnoj količini od 1.029 d/m. Od toga je bilo sredeno 783 d/m. Međutim, tri godine kasnije utvrđuje se da dotičnih fondova ima u dužini od 1.240 d/m. No, taj put ih je sredeno samo 527,2 d/m. Jesu li to neki sredeni fondovi postali nesredeni? Da, tako je to bilo u glavama arhivista, zaključila je autorica. Izraziti učinak subjektivnih čimbenika u procjeni kod raznih arhivista izazvao je kao posljedicu da je samo postojanje obavijesnog pomagala, bez obzira na uspostavljenu strukturu fonda i kvalitetu opisa, značilo za neke arhiviste da će određeni fond proglasiti sredenim. Drugi arhivisti će isti takav fond označiti kao nesredeni. Ipak, nije samo problem u pojedinim glavama. Autorica je ukazala na puno dublji problem arhivistike kao struke. Nisu još u njoj sustavno definirani funkcionalni zahtjevi kojima trebaju udovoljavati arhivistički opis i sređivanje. Ti funkcionalni zahtjevi definiraju očekivanja korisnika te kvalitetu i pouzdanost odgovora na ta očekivanja. Zato se, recimo, događa da knjižničari zapravo prigovaraju arhivistima kada im kažu da je knjižničarstvo usmjereno na korisnike. U Korisničkoj službi HDA provedena je anketa među korisnicima kako bi se ustanovilo koliko je to i kako arhivistika usmjerena na korisnike. I naravno, odgovori na anketu bili su očekivani. Samo oko polovice korisnika smatralo je da je dostupnost informacija o arhivskom gradivu ispunila njihova očekivanja. Nije onda ni čudno da su savjeti arhivista iz Korisničke službe traženi i da bi neki korisnici najviše voljeli da ih arhivisti vode u istraživanju. Autorica je kao mogući odgovor na te probleme navela da bi valjalo pokušati u svakoj fazi sređivanja fondova i zbirki misliti kakvu vrstu obavijesnog pomagala zaslužuju korisnici, naravno, pomagala nastalog kao rezultat upravo te faze sređivanja.

Selma Isić iz Arhiva Tuzlanskog kantona (TK) ukazala je na problem sredenosti i cjelovitosti arhivskih fondova kao čimbenik u korištenju arhivskog gradiva. Pritom je podijelila gradivo na ono koje je registraturno sredeno i ono koje je arhivistički sredeno. Registraturna sredenost gradiva je stanje u kojem je preuzeto u arhiv, s raznim arhivskim popisima. Isić je ukazala na podatak da je samo oko 33% arhivskih fondova i zbirki Arhiva TK arhivistički sredeno. Ipak, kao što znamo iz vlastite prakse, takav relativno mali postotak može se donekle kompenzirati raznim arhivskim popisima, uključujući i analitičke popise registraturno sredenog gradiva. Upravo to bilo je od znatne pomoći prilikom rješavanja zahtjeva korisnika u Arhivu TK. Rad na terenu, u i zajedno s pismohranama njezin je prijedlog kako unaprijediti postojeće stanje.

Alisa Martek, načelnica Knjižnice HDA i Snježana Šute iz Knjižnice HDA prikazale su dostupnost gradiva Knjižnice HDA kroz obradu korisničkih zahtjeva. Skrenule su najprije pažnju na raširenost studija korisnika (*user studies*) kroz koje se mjeri ponašanje korisnika te njihovo zadovoljstvo uslugom. Sve je to, naravno, u cilju unapređenja usluge. Istaknule su da je korisnike potrebno stalno obrazovati, isto kao i djelatnike u arhivima. Uočile su statistikom da se u razdoblju od 2009. do 2013. godine povećalo korištenje gradiva Knjižnice HDA, u čemu je pomoć pružio i BiblioNET, sustav za upravljanje knjižnicama. Vezano uz važni trend digitalizacije knjižnog gradiva, autorice su navele nekoliko strategija, od digitalizacije posebne zbirke ili jednog njezina dijela do *ad hoc* pristupa (digitalizacija na zahtjev). Kao jedan od ciljeva navele su potrebu izrade smjernica Knjižnice HDA za daljnju digitalizaciju.

Marijana Jukić i Tatjana Šarić iz Odsjeka za gradivo političkih stranaka i udruga HDA prikazale su pregled arhivskoga gradiva svog odsjeka te sredenost fondova i zbirki i njihovu pokrivenost obavijesnim pomagalicama. Dvije komponente, gradivo opisano arhivskim popisima i analitičkim popisima i preuzeto iz nekadašnjeg Arhiva Instituta za historiju radničkog pokreta i tematsko sređivanje fondova kakvo se provodi u Odsjeku u zadnjih nekoliko godina omogućile su da je većina fondova i zbirki sređena. Budući da je daleko najveći fond HR-HDA-1220. Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske zastupljen količinski s 1.630 d/m i čini čak 52% gradiva Odsjeka, njegovo sređivanje provodi se u etapama. Na kraju su autorice progovorile o srazu između očekivanja korisnika i mogućnosti arhiva. Tu su već uobičajeni problemi kao necjelovitost fondova, a problem može biti i u korisnicima. No, kada se neki fond sredi i opiše po ISAD(G) normi, moguće je povećanje njegovog korištenja, pa i prilično učinkovitog korištenja. To su autorice pokazale na primjeru HR-HDA-1231. Republička konferencija Saveza socijalističke omladine Hrvatske.

Boris Suljagić iz Korisničke službe HDA analizom korištenja triju fondova tijela javne uprave u HDA predložio je unapređenja u predstavljanju tih fondova i moguće učinkovitije korištenje istih. Za fond HR-HDA-79. Zemaljska Vlada. Odjel za unutarnje poslove predložio je korištenje višerazinskog opisa prema

ISAD(G) normi. Bi li se to moglo primijeniti u ARHiNET-u? Valjalo bi to napraviti, jer fond ima čak 5.759 kutija i nije posve praćen registraturnim pomagalima. Za fond HR-HDA-78. Zemaljska Vlada. Predsjedništvo predložena je dorada podataka u ARHiNET-u. Za treći učestalo korišteni fond HR-HDA-306. Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača smatra se da bi izrada novoga obavijesnog pomagala, radenog prema ISAD(G) normi, bila više nego poželjna, s obzirom na frekvenciju korištenja toga fonda.

Branislava Vojnović iz Odsjeka za gradivo političkih stranaka i udruga HDA i Elizabet Kuk iz Vanjske službe HDA ukratko su prikazale dostupnost gradiva fonda HR-HDA-1220. CK SKH. Pritom je ukazano na dvostruki problem: korisnici ponekad ne uvažavaju pravodobna obrazloženja i objašnjenja arhivskih djelatnika koja se odnose na nedostupnost dijela gradiva. No, i sa strane arhiva nedosljednost može izazivati nespornost. Vidjeli smo da ta nedosljednost nije samo pitanje subjektivnosti i slabe volje arhivista, nego je riječ i o sustavnim problemima. Autorice su podsjetile da su ograničenja u korištenju toga fonda na djelu kada su u pitanju dokumenti članova SK, osobni dosjei kadrova SK i dosjei iz rada Kadrovske komisije, osobni dosjei iz rada Kontrolne/Statutarne komisije i dosjei informbiroovaca. Razina sredenosti fonda je također jedan od razloga nedostupnosti. Tu su se autorice pozvale na politiku kuće, koja u organizacijskom pogledu godinama nije davala podršku sređivanju fonda. Predložile su i da se preispitivanje stupnja povjerljivosti pojedinih serija fonda obavi skupno, u suradnji s pravnim sljednikom dokumentacije fonda Socijaldemokratskom partijom (SDP).

U petak, 24. listopada su Ladislav Dobrica, načelnik Odsjeka za starije arhivsko gradivo i vojno gradivo HDA, i Suzana Grubešić, načelnica Informatičke službe predstavili dostupnost digitaliziranog gradiva Odsjeka za starije arhivsko gradivo HDA. Tekst je čitala Renata Horvat iz Matične, dokumentacijske i razvojne službe HDA. Važno je uočiti da se za pristup gradivu koristi ARHiNET, ali i njegov izdvojeni sustav Digitalni arhiv. U upotrebi je i zatvoreni sustav SUDAG koji se može koristiti samo u Središnjoj čitaonici HDA. Osim objašnjenja kakva vrsta snimaka se koristi kako bi se dobila unaprijed određena kvaliteta snimaka predložaka saznali smo da je u ARHiNET-u postavljena prinova u obliku snimaka fonda HR-HDA-644. Pavlinski samostan Crikvenica.

Angelika Milić iz Korisničke službe HDA i Snježana Šute iz Knjižnice HDA prikazale su ukratko korištenje gradiva u Središnjoj čitaonici HDA. Iz statistika je ustanovljeno da je znanstveni i stručni interes i dalje relativno najrašireniji u korištenju gradiva HDA. Statistike su pokazale i da se gradivo pojedinih odsjeka koristi na način da uvijek postoji nekoliko fondova i zbirki koji su učestalo korišteni. Zavidnu brzinu dopreme gradiva pokazale su na primjeru koji kaže da dostupno arhivsko gradivo koje je smješteno u zgradi HDA na Marulićevom trgu 21 biva dopremljeno u Središnju čitaonicu HDA u roku od sat vremena. Snježana Šute je sa svoje strane prikazala rad Knjižnice HDA, kako za primarne korisnike, a to su djelatnici HDA, tako i za vanjske korisnike.

Darija Hofgräff iz Matične, razvojne i dokumentacijske službe HDA i Siniša Marić iz Odsjeka za zaštitu arhivskoga gradiva HDA prikazali su novi model dopreme arhivskoga gradiva korisnicima HDA u svrhu poboljšanja kvalitete korisničkih usluga. Riječ je o već spomenutoj dopremi gradiva koje je smješteno u zgradi u roku od sat vremena. Za gradivo pohranjeno izvan Zagreba doprema se obavlja u roku od 24 sata. Međutim, takva ubrzana procedura suočila se s nedostacima u vidu slabe tehničke opremljenosti gradiva kao i s potrebama da se određeno gradivo restaurira i tako zaštititi. Predložene su organizacijske mjere kojima bi se rješavali ti problemi kao i objedinjavanje evidencija te drugi modeli racionalizacije poslovanja.

Maja Cerić i Mirela Mrak iz Državnoga arhiva u Pazinu (DAPA) predstavile su dostupnost i korištenje matičnih knjiga u DAPA. Iz tehničkih razloga zbirka HR-DAPA-429. Zbirka matičnih knjiga daje se najčešće kao izvornici matičnih knjiga. Ona je istovremeno i najkorištenije gradivo u DAPA pa postojanje samo jednog mikročitača onemogućuje da se umjesto izvornika daju na korištenje kopije.

Željko Kokot iz Državnoga arhiva u Karlovcu (DAKA) najprije je kratko opisao normativno uređenje prilikom korištenja gradiva privatnih imatelja. Naravno, gradivo privatnih imatelja nije nužno i privatno arhivsko gradivo. Pohvalio je obitelj Špišić zato što je pokazala razvijenu svijest o posjedovanju gradiva koje pridonosi općem dobru. Zahvaljujući njihovom darovanju fonda starost gradiva u karlovačkom arhivu je povećana za 140 godina, jer je najstariji dokument iz tog poklona iz 1497. godine.

Vesna Bujan iz Hrvatskoga restauratorskog zavoda predstavila je dostupnost dokumentacije Restauratorskog zavoda Hrvatske (RZH) u odsjeku Arhiv (1966-1996) Hrvatskog restauratorskog zavoda. Taj arhiv nastao je u 1970-im godinama. Zakon iz 1989. odredio je da se gradivo pohranjeno u njemu čuva trajno, i da se ne predaje državnom arhivu. Sastoji se od planoteke koja je zapravo zbirka nacrti na paus-papiru pohranjenih u 16 metalnih ladičara. U zbirci dosjea RZH nalazi se oko 1.500 klasičnih visećih mapa u 12 metalnih ladičara. U fototeci i zbirci dijapozitiva RZH ima oko 120.000 kartica i oko 16.000 dijapozitiva. Godine 2009. i 2010. digitalizirana je cijela arhivska fototeka RZH. Stručnu dokumentaciju treba dati korisnicima na korištenje, kako onima unutar kuće, tako i vanjskima. Autorica je pritom samo izrazila mišljenje da treba paziti na etičko ponašanje korisnika.

Zrinka Šimundža Perojević i Arian Rajh iz Hrvatske agencije za lijekove i medicinske proizvode (HALMED) opisali su digitalizaciju i mikrofilmiranje dokumentacije HALMED-a. HALMED je osnovan 2003. godine. U posjedu je dokumentacije koja je stvarana od 1991. do danas. Količina gradiva te dokumentacije zaista je impresivna. Riječ je o oko 5,7 d/km gradiva. Od toga oko 70% dokumentacije čini gradivo o lijeku. Projekt digitalizacije i mikrofilmiranja započeo je u

siječnju 2013. godine. Ugovorom je određena Financijska agencija (FINA) kao pružatelj usluge snimanja. Zbog različitih formata gradiva produljen je rok isporuke digitaliziranog gradiva. Pretpristupni fond Europske unije IPA 2009 omogućio je financiranje projekta. Čak tri mjeseca trajala je stručna analiza kojoj je za cilj bilo postaviti razinu indeksiranja za one dokumente koji će se digitalizirati samo za potrebe arhiviranja kao i za one koji će se digitalizirati u svrhu poboljšanja dostupnosti informacija u poslovnim procesima HALMED-a. Cijeli posao bio je gotov do kraja 2014. godine. Kao zanimljivost autori su naveli to da je tijekom projekta migrirano čak 4.600 CD-a.

Maja Kovačević Kuzmanić iz Državnoga arhiva u Splitu govorila je o temi dostupnosti gradiva kod stvaratelja i imatelja u praksi. Ustanovila je da tijela javne uprave nisu toliko otvorena i transparentna koliko bi to trebala biti. Agencija za zaštitu osobnih podataka (AZOP) često je slala požurnice ministarstvima kako bi ona dala odgovore na upite. Ipak, iz izvješća AZOP-a vidi se kako su se ipak javile promjene u primjeni Zakona o pravu na pristup informacijama.

Marijan Maroja iz Državnoga arhiva u Zadru dao je primjere etičkih dvojbi arhivista u postupanju s gradivom. Naime, arhivist mora čuvati tajnu da je netko bio član Saveza komunista jer je pronašao njegovu partijsku knjižicu u gradivu. Maroja smatra da nije dobro da dosjei članova političkih stranaka trebaju biti zatvoreni 70 godina. Život je poništio pravnu regulativu, izjavio je. Završio je predavanje s prijedlogom da bi trebalo mijenjati zakonske rokove u vezi s dostupnošću gradiva.

Kristina Presečki i Hrvoje Stančić pozvali su se u svom predavanju na čuvenog arhivista Terryja Cooka koji je s razvojem arhivistike naglasio potrebu usporedne promjene u shvaćanju zašto arhivist postoji. Posljedično tome i profili arhivističkog obrazovanja trebaju se mijenjati. Stoga se predviđaju nova radna mjesta kao što su arhivist za očuvanje digitalnog gradiva. U Hrvatskoj su još nazivi radnih mjesta propisani zakonom za što autori smatraju da je odveć kruto. Pritom su dali primjere nazivlja radnih mjesta iz zemalja engleskoga govornog područja.

Jasna Požgan upoznala nas je s činjenicom da se mnoštvo arhivskoga gradiva koje se odnosi na Međimurje nalazi u stranim arhivima. Posebno Austrija, Mađarska i Slovenija imaju informacije koje se odnose na gradivo vezano uz Međimurje. Dala je prikaz zakonske uredenosti o dostupnosti gradiva u susjednim zemljama kao i analizu dostupnosti u istim.

Hrvoje Stančić iznio je Izvješće o međunarodnom projektu InterPARES Trust. U tom projektu za razdoblje od 2013. do 2018. godine sudjelovao je i konzorcij ustanova iz Republike Hrvatske. Dosad su radene analize pružatelja usluga u oblaku. Istraživalo se i pitanje sigurnosti i dugoročnog čuvanja podataka pohranjenih u vladinim e-servisima u Europi. Pokazalo se u istraživanju da će biti potrebno iznaći kvalitetno rješenje za dugoročno očuvanje elektroničkih zapisa. Naime, sigurnosne politike u tom području nisu razvijene.

Tamara Horvat i Renata Pekorari iz Digitalnog informacijsko-dokumentacijskog ureda Vlade Republike Hrvatske prikazale su Središnji katalog službenih dokumenata RH i pitanje prava na pristup informacijama. Kao problem navele su da u Hrvatskoj nije predviđen i ne postoji registar tijela javne vlasti. I pitanje elektroničkog potpisa nije još riješeno. Zasad je preporuka da se službeni dokumenti rade u PDF (A) formatu.

Skup je u četvrtak 23. listopada položio vijence na Ovčari, a petak 24. listopada završio je okruglim stolom s radom.

Boris Suljagić